

Fundamentarea teoretică a cercetării sociologice în perioada interbelică

Maria Larioneseu

Centrul de cercetări sociologice

Școala sociologică de la București, cunoscută și ca Școala monografică, constituie un fenomen științific și cultural complex din perioada interbelică ale cărei semnificații depășesc granițele activității științifice desfășurate de un cerc de profesioniști¹. În studiul de față ne-am propus să examinăm câteva contribuții ale Școlii sociologice bucureștene la cristalizarea edificiului sociologiei, prefigurând, prin originalitatea abordării, direcții și perspective fecunde în această disciplină, unele de deosebită actualitate în dezbaterile sociologice contemporane.

Una din contribuțiile de substanță ale Școlii sociologice constă în principiul fundamentării teoretice a cercetării sociologice directe. În perioada interbelică, formularea acestui principiu a însemnat o adevărată inovație în disciplina sociologiei, provocând reconstrucții teoretice și metodologice în sinul acesteia². Cerința întemeierii teoretice a cercetării concrete a realității sociale a primit o expresie relevantă în paradigma* sociologică ce a ghidat activitatea științifică a Școlii.

Este un fapt cunoscut că D. Gusti și școala sa au practicat cercetarea sociologică sistematică, adică întemeiată teoretic, bazată pe sistemul doctrinar al lui Gusti. Controversa și polemicile au început odată cu efectuarea anumitor delimitări între teoria propriu-zisă (ontologia socială) și transformarea sa în paradigmă sociologică.

Sistem sociologic — paradigma cercetării: subiect de controversă. Chiar dacă luările de atitudine în această chestiune nu au fost explicit formulate în acești termeni, din contextul comentariilor asupra activității Școlii de la București s-au putut desprinde, după opinia noastră, două tipuri de evaluări a raportului sistem sociologic-paradigmă de cercetare sociologică. Una este de suprapunere totală, de identificare absolută a sferei și conținutului celor

¹ În strinsă legătură cu cercetarea sistematică, dar distinct de ea, s-a manifestat o rețea vastă de monografiști amatori, răspândiți în toate colțurile țării, ce au elaborat sute de monografii locale, s-au desfășurat acțiuni social-culturale la sate în cadrul (și în afara) „serviciului social”, activități de asistență socială în mediul urban ș. a.

² Formularea ca atare a cerinței unității teoriei cu cercetarea sociologică nu-i aparține exclusiv întemeietorului Școlii sociologice, D. Gusti, ci ea constituie o preocupare și prilej de controversă în epocă; istoria sociologiei cunoscuse și experimentase deja la acea vreme unele formule de unificare a teoriei sociologice cu cercetarea empirică. La acea dată erau cunoscute cercetările clasice ale lui Fr. Engels despre *Situația clasei muncitoare din Anglia*, K. Marx, *Ancheta pentru muncitori* și alte scheme conceptuale care au fundamentat cercetări concrete, cum sînt schema funcționalistă experimentată de antropologii sociali (B. Malinovski, F. Boas etc.), de sociologi (W. I. Thomas, Fl. Znaniecki ș. a.), formula interacționismului simbolic dezvoltat de Școala din Chicago în anii 20 și 30.

* Prin paradigmă înțelegem acel „tipar” (model) care orientează cercetarea sociologică, sursă a consensului și cooperării în activitatea științifică alcătuit din: „generalizări simbolice” (teorii, ipoteze, concepte, reguli și metode de investigație) împărtășite de comunitatea științifică, elemente ale cunoașterii care nu au fost codificate și generalizate și care decurg din practica cercetării („văzînd și făcînd” cercetare științifică), valori și opțiuni ale oamenilor de știință asupra sensului și finalității sociale a activității lor.

două concepte. Al doilea tip se referă la raporturi de suprapunere relativă, incluzând momentul de diferențiere.

Conform punctului de vedere care identifică sistemul sociologic cu paradigma cercetării, doctrina a fost utilizată în investigațiile empirice, în analiza și prelucrarea materialului obținut, limitele ca și calitățile teoriei răsfrângându-se direct, nemijlocit, asupra cercetărilor. S-a apreciat, de pildă, că din moment ce teoria sociologică era de esență idealist-voluntaristă, aplicarea sa practică constituie viciul fundamental al metodei monografice; aplicarea doctrinei era considerată responsabilă de eroarea care se săvârșește în alegerea unităților de investigație, în conceperea și tratarea lor; în mod corespunzător, aspectele pozitive ale concepției gustiene, cum sînt ideea fundamentării teoretice a cercetării de teren, caracterul integrator al sociologiei, principiul interdisciplinarității ș. a. au fost prezentate ca avînd consecințe directe asupra cercetării concrete, înscrîndu-se printre meritele acesteia. De pe poziția suprapunerii totale a sistemului sociologic cu paradigma cercetării directe rămîn neexplicate cîteva aspecte: cum este posibilă formularea unor idei, observații cu certă valoare teoretică și documentară sub „umbrela” teoriei idealist-voluntariste gustiene? care este mecanismul intern al evoluției (desfășurării „faze”) mișcării sociologice? cum poate fi înțeleasă și explicată „criza științifică” a Școlii, însoțită de proliferarea unor variante paradigmatiche care să scoată cercetarea monografică din impasul teoretic în care ajunsese?

La antipodul poziției menționate mai sus s-a situat atitudinea celor (îndeosebi, foști colaboratori ai profesorului) care consideră că între sistemul teoretic al lui Gusti și paradigma cercetării nu este o identitate, dimpotrivă, sistemul a servit doar ca sursă din care a fost extrasă „unealta de lucru” (paradigma); extragerea paradigmei din sistemul sociologic gustian implica, conform susținătorilor acestui punct de vedere, punerea în paranteză a filozofiei voinței sociale și reținerea „instrumentarului logic” pentru „operațiile tehnice de cercetare la teren”, reducerea teoriei la o „formulă mnemotehnică”, la un „inventar de probleme” sau „schemă de modelare sociologică” integrată în diverse teorii posibile concepute structuralist³.

Fără a merge atît de departe încît să considerăm că experiența Școlii de la București probează folosirea „modelului gustian” independent de teoria gustiană, sîntem de părere că există o interacțiune specifică care include diferențiere, dar și puncte de contact între ele. Teoria sociologică nu se suprapune total peste paradigma cercetării, cel puțin pentru motivul că aceasta din urmă conține în structura sa, elemente și operații care depășesc sfera teoriei propriu-zise⁴. Raportul dintre ele poate fi prezentat, mai degrabă, ca o relație de incluziune parțială, în care fiecare termen are, pe lângă ceea ce constituie comunitatea de conținut și sferă, și o personalitate aparte. Reținem, deocamdată, că un element al paradigmei este prezența unei (unor) teorii care oferă substanță ipotezelor de cercetare; însă fundamentele teoretice ale paradigmei nu se reduc la ipotezele cercetării, o parte constitutivă a lor luînd forma codificării sistematice a regulilor, tehnicilor de investigație.

Din teoria sociologică elaborată de Gusti, acesta împreună cu colaboratorii săi au extras o schemă de lucru care conține un ansamblu de ipoteze, transpuse operațional în planurile de lucru pentru cercetările monografice desfășurate peste două decenii.

Distilînd experiența cercetării de teren a Școlii de la București⁵ se pot distinge cîteva categorii de ipoteze generale (cadru): ipoteza monografiei exhaustive, ipoteza monografiei cu problemă-cheie, ipoteza monografiei sumare, ipoteza monografiei tipologice, ipoteza monografiei zonale, cu și fără sat pilot, ipoteza monografiei problematice. Se observă o diversificare tipologică a cercetărilor Școlii, o evoluție complexă și, adesea, contradictorie a acestora;

³ H. H. Stahl, *Școala monografiei sociologice*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, II, anul XIV, 1936; vezi și *Unealta de lucru a „modelului” sociologic creat de Dimitrie Gusti*, în vol. *Sociologia militans*, II, *Metode și tehnici sociologice*, București, Edit. științifică, 1969, p. 13.

⁴ Precizări interesante cu privire la natura paradigmei au fost făcute într-o serie de lucrări recente, între care amintim: Th. S. Kuhn, *Structura revoluțiilor științifice* (traducere în românește), București, Edit. științifică și enciclopedică, 1976; *Conceptii asupra dezvoltării științei* (coord. I. Pirvu), București, Edit. politică, 1978 (îndeosebi capitolele semnate de M. Flonta, I. Pirvu, C. Zamfir, A. Pirvu, A. Botez); V. Tonoiu, *Dialectică și relativism*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1978, cap. IV; R. K. Merton, J. Gaston, *The Sociology of Science in Europe*, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, 1977, partea întâia.

⁵ Experiența Școlii de la București este reconsiderată critic în mai multe volume de către O. Bădina și O. Neamtu: Dimitrie Gusti, *Pagini alese*, București, Edit. științifică, 1965; id., *Opere*, vol. I, 1968; vol. II, 1969, vol. III, 1970; vol. IV, 1971; O. Bădina, *Dimitrie Gusti*, București, Edit. politică, 1965; *Cercetarea sociologică concretă*, București, Edit. politică, 1966; *Sociologia militans*, vol. III, IV, București, Edit. științifică, 1971 etc.

unii istorici⁶ ai sociologiei vorbesc chiar de mai multe școli monografice în cadrul Școlii de la București. Într-o lucrare mai amplă am arătat semnificațiile indicative pentru investigațiile de teren ale fiecărei ipoteze menționate⁷.

Elementul principal al paradigmei cercetării monografice desfășurate de Școala sociologică de la București, asupra căruia s-a stăruit mai puțin în lucrările de istorie a sociologiei, îl constituie experiența practică a cercetării științifice, „văzînd și făcînd” muncă științifică, cu alte cuvinte „cunoașterea tacită”⁸ a comunității științifice grupate în Școala monografică.

„Cunoașterea tacită”. Valorificarea critică a acestei experiențe, a conținutului și semnificației sale va întregi imaginea muncii științifice despre această mișcare sociologică, aducînd, totodată, argumente originale la dezbaterile contemporane asupra sociologiei științei, epistemologiei sociologice etc.

Semnificația paradigmei cercetării monografice întreprinse de Școala lui Gusti apare sărăcită dacă o reducem la gama „generalizărilor simbolice”; transpuse în studiile și volumele tipărite sau pregătite pentru publicare, a expozițiilor studențești, filmului sociologic, a revistelor și colecțiilor scoase sub egida Institutului Social Român. În felul acesta este ignorată acea parte importantă, a activității științifice în care procesul însuși al diversificării tipologice a problematicei investigațiilor, căutările unor formule de lucru mai potrivite care să ofere o soluție, dacă nu optimă, măcar acceptabilă dificultăților apărute în procesul cercetării, îndeplinite și satisfacțiile ce însoțesc procesul cunoașterii științifice, experiența cooperării interdisciplinare în sinul echipelor monografice și, mai apoi, al echipelor studențești, au fost extrem de puțin conceptualizate sub forma de reguli, teze, idei generale, concepte, ghiduri și îndrumări metodice; însă rolul acestei experiențe și „cunoașteri tacite” nu este mai puțin important în formarea, evoluția și activitatea comunității științifice. Paradigma a oferit participanților la această cunoaștere noi moduri de a vedea problematica concretă, a dezvoltat capacitatea de a sesiza, prin analogie, laturi și aspecte ale realității care ar fi rămas în latență în absența experienței de cercetare menționate. Această experiență de investigație directă aduce elemente pentru mai bună înțelegere a capacității cercetărilor monografice de a sugera noi direcții de cercetare și de interpretare, a devierilor de la indicațiile sistemului gustian, proliferării unor paradigme alternative, dar și a „înfundăturilor” explicative ale unor procese și fenomene sociale, supraincercării cu descriții fără semnificație sociologică majoră, cantonării în aspecte periferice ale problemelor realității etc.

Vom desprinde, în cele ce urmează, câteva aspecte ale „cunoașterii tacite” în cadrul Școlii monografice și vom urmări implicațiile lor asupra comunității științifice (în cazul de față, al echipelor monografice și studențești).

Încrederea în paradigma cercetării — factor motivațional al activității științifice. Cercetări de sociologia științei au relevat că oamenii de știință, pentru a desfășura activitate de cercetare, au nevoie de certitudinea că eforturile lor vor rodi dacă ei respectă anumite exigențe și criterii ale cercetării. Această certitudine le-o dă paradigma cercetării la care ei aderă. În cazul de față, paradigma cercetării monografice, în toate variantele cunoscute, a oferit membrilor Școlii monografice și colaboratorilor săi un set de opțiuni și de modele, a căror aplicare le dădea o garanție a unor rezultate științifice, ferindu-i de frosirea zadarnică a energilor pe căi lăturalnice: „doctrina profesorului Gusti — scria H. H. Stahl — ne-a atras prin certitudinea pe care ne-o dădea că munca noastră nu se va frosi pe căi împlătoare, ci se va aduna toată în jurul aceluiasi țel statornic”⁹.

În ce chip a reușit paradigma cercetării monografice, în diferitele sale variante, să atragă membrii și ceilalți participanți la lucrările Școlii monografice, să le ofere o motivație suficientă încît să-i determine, chiar și parțial, să facă această activitate? Iată câteva „secrete” ale acestei influențe:

— paradigma a insuflat certitudinea că obiectivele monografiei sociologice sînt importante;

⁶ Traian Herseni, *Sociologia cogitans*, în *Sociologia militans*, vol. III; Școala sociologică de la București, București, Edit. științifică, 1971, p. 53.

⁷ M. Larionescu, *Analiza activității de cercetare concretă a Școlii sociologice de la București*. Raport de cercetare — Centrul de sociologie, București, ms. 1978. Vezi și următoarele studii mai recente care s-au ocupat de etapele cercetării monografice: P. Caraion, în *Sociologia militans*, vol. III; H. H. Stahl, *Învățămintele metodice...*

⁸ Termenul aparține lui M. Polanyi și a fost formulat în lucrarea sa *Personal Knowledge*, University of Chicago Press, Chicago, 1958; el a fost încorporat în modelul cunoașterii științifice elaborat de Th. Kuhn.

⁹ H. H. Stahl, *lucr. cit.*

— ea a oferit un cadru teoretico-metodologic (ipoteze, indicatori, metode și tehnici de investigație) care orientează cercetarea spre fapte considerate semnificative și relevante;

— paradigma monografiei sociologice face promisiuni de reușită științifică dacă sînt respectate ipotezele, indicatorii și regulile observației directe;

— elementele teoretice conținute în ipoteze, perspectiva sociologică imprimată tehnicilor de cercetare monografică nu rezolvă toate problemele cunoașterii științifice, rămînd un spațiu vast pentru expresia personală, pentru creativitatea fiecărui cercetător;

— paradigma îngăduie rafinarea procedurilor de investigație și obținerea unor informații pertinente și subtile, rezolvarea unor aspecte asupra cărora se atrăsese doar atenția.

În cadrul ipotetic oferit de variantele paradigmaticale ale monografiei, Școala de la București și-a propus, și în parte a reușit, să descrie amănunțit și să perforzeze pînă la adîncimi de neatîns, în alte împrejurări, o serie de fenomene și procese sociale rurale de incontestabil interes sociologic. Realizările Școlii sînt dovezi concludente ale capacității membrilor ei de a se concentra asupra dimensiunilor specificate sau sugerate de ipoteze. Cînd vorbim de încrederea în paradigma cercetării nu trebuie, desigur, să ajungem să o absolutizăm. Chiar și numai simpla mențiune a faptului că în cadrul Școlii s-au formulat și experimentat nu una, ci mai multe variante paradigmatică este un simptom al unui proces contradictoriu, în care adeziunea la paradigmă se conjugă cu detașarea față de ea, detașare care poate îmbrăca forme mai slabe, ca îndoiala în capacitatea paradigmei de a oferi soluții și chei de rezolvare a unor dificultăți apărute în procesul cunoașterii și pînă la forme mai tari, cum sînt revizuirea paradigmei și chiar substituția ei cu alta, considerată superioară.

Școala de la București a parcurs, după opinia noastră, un ciclu complet de evoluție a cercetării sociologice, cunoscînd și experimentînd toate fazele de manifestare: formularea ipotezei monografiei exhaustive, adeziunea membrilor Școlii la ea, punerea ei „în situație de cercetare”, apariția primelor rezultate, dar și a primelor îndoieli cu privire la virtuțile acestei ipoteze, continuarea cercetărilor, punînd între paranteze fundăturile în care împinge ipoteza, eliminînd, pentru moment, conștientizarea deschisă a limitărilor teoretico-metodologice și, în fine, atingerea momentului de vîrf — campania monografică de la Drăguș —, cînd ipoteza monografiei exhaustive și-a epuizat toate resursele, dînd tot ce putea ea da cercetării științifice. Deși cronologic nu se poate vorbi de o încetare absolută a producerii de monografii integrale, acestea continuînd să se efectueze neîntrerupt de către cercetători și de intelectuali nespecialiști în tot cursul perioadei interbelice și, într-o măsură relativ mai restrînsă, și după aceea (acest gen de monografii dînd cea mai mare cantitate de cercetări ale comunităților rurale), totuși din punct de vedere al sociologiei științei se poate vorbi de declanșarea unei crize a Școlii monografice. Încrederea inițială în paradigma monografiei integrale s-a năruit sub avalanșa de probleme surprinse cu mîgălă în fișe, clasate laborios în dosare și arhive, dar care băteau zadarnic la porțile sintezei teoretice. Decepția și resemnarea, alături de căutări febrile a unor soluții au făcut ca natura preocupărilor celor mai activi membri ai Școlii să se schimbe. A fost nevoie de o vastă mobilizare de forțe de cercetare la Drăguș, de cea mai amplă desfășurare a acțiunii de cuprindere integrală a unui sat, pentru ca paradigma monografiei exhaustive să-și vizualizeze, să-și amplifice neputința teoretico-explicativă. Ea însăși a lărgit breșa incapacității de a oferi o soluție de articulare a vastului material empiric în corpul unei teorii științifice, dovedindu-se un detector sensibil al propriilor limite cognitive. De aici și pînă la cerința modificării, a ajustării sale pentru a o face mai adecvată telurilor cunoașterii sociologice nu mai era decît un pas; și acest pas l-au făcut unii membri ai Școlii atunci, cînd au elaborat variantele ipotetice cunoscute.

Noile variante paradigmatică au cîștigat, la rîndul lor, încrederea comunității sociologice (a unei părți a acesteia) datorită promisiunilor și garanției pe care le oferea în ceea ce privește soluționarea principalelor probleme rămase fără răspuns în cadrul paradigmei originale: formule de articulare teoretică a datelor empirice, soluții de identificare a unor probleme-cheie, tehnici operative de monografiere sumară și tratare comparativă în vederea unor sinteze macrosociale cu virtuți aplicative, tipologia și cartografierea ș. a. Totodată, noile variante au reținut din vechea paradigmă ideile, principiile care s-au dovedit fructuoase științific (regulile observației directe, ipoteza interdisciplinarității etc.), tinzînd, de cele mai multe ori, spre o restrîngere a sferei de interese științifice în direcția specializării preocupărilor sociologice.

Școala de la București — cadru de cooperare științifică. Școala monografică s-a instituit și a funcționat ca o comunitate științifică complexă și organizată, în cadrul căreia s-au format și testat modele stabile de cooperare între cercetători, s-a format o structură de roluri și statute, un sistem propriu de sancționare a activității științifice, ierarhie de autoritate și prestigiu ș. a. Ca orice organizație complexă, Școala monografică a dezvoltat și o structură informală, interacțiuni complexe între membri care nu au fost „prinse” în statutul de funcționare, scăpînd acțiunii de definire a rolurilor și pozițiilor acestei comunități științifice, dar care nu sînt mai puțin importante pentru activitatea sa.

Atât structura formală a echipelor monografice cu diviziunea rolurilor, în cadrul diferitelor echipe și subechipe pe specialități și problematici, cât și componenta informală cu care se interfera (susținând-o sau subminând-o pe cea dintâi), au modelat, în decursul anilor, una din cele mai remarcabile formațiuni științifice colective¹⁰, interdisciplinare, care a funcționat efectiv și a rodit bogat, chiar dacă fructele poartă în ele germeii unor perspective teoretice exterioare și uneori opuse celei gustiene. Conceptualizându-și sugestiv fiecare campanie monografică ca un „vas școală”, monografiștii au învățat împreună să facă știință, asimilându-și „norma” muncii științifice colective¹¹. Evocările foștilor membri ai Școlii monografice, ca și studiile și volumele despre metodele și tehnicile monografiei sociologice, cuprind o serie de elemente din care se poate încheia o imagine a acestei comunități științifice în decursul activității de cercetare.

Prin continuitatea eforturilor științifice, susținute uneori cu sacrificii substanțiale, prin dezvoltarea și diversificarea ideilor, a problematicii monografiei sociologice, Școala de la București a suferit un proces simultan de diferențiere și consolidare progresivă a sa; ea și-a creat o „identitate cognitivă și socială” care a facilitat proliferarea unor adevărate „colegii invizibile” ale cercetării în științele sociale.

Un domeniu marcat cert de contribuții originale ale Școlii monografice este și cel al generalizării experienței și regulilor de investigație a comunităților locale.

Generalizarea experienței metodice de cercetare sociologică — parte componentă a paradigmei monografice. Preocupările Școlii bucureștene de a-și codifica propria experiență, simultan cu valorificarea critică a tradițiilor existente, vor fi înțelese și apreciate la adevărata lor valoare, nu numai națională, ci și internațională, dacă le comparăm cu preocupări similare ale altor comunități științifice contemporane.

Dacă cercetăm literatura sociologică a vremii, constatăm că, în perioada interbelică, sociologia de peste hotare dispunea de puține lucrări de sinteză a metodelor și tehnicilor de cercetare concretă a comunităților sociale. Este interesant de consemnat că, chiar antropologii sociali, a căror preocupare pentru studiul comunităților sociale este cunoscută, au manifestat extrem de puțin interes pentru codificarea regulilor de investigație concretă¹².

Contribuția Școlii monografice în ceea ce privește metodele de investigație sociologică apare și mai relevantă dacă examinăm succint situația privind articularea tehnicilor de cercetare în cadrul unei școli sociologice care și-a desfășurat activitatea de cercetare de teren, aproximativ în aceeași perioadă, și anume Școala din Chicago. Membri ai facultății de sociologie a Universității din Chicago (A. W. Small, W. I. Thomas, R. E. Park, și studenții lor, E. C. Hughes, H. S. Becker, B. Geer, A. Strauss etc.) au desfășurat cercetări directe, ample, asupra situației diferitelor comunități etnice din orașul Chicago, publicând studii și rapoarte asupra ghetoului evreiesc, sălilor de dans, a unor instituții totalitare (închisori, bande de tineri) etc. Nu același interes au manifestat sociologii „chicagoans” pentru generalizarea experienței, a regulilor de investigație propriu-zisă. În locul unui efort de articulare a propriei experiențe de investigație directă, membrii acestei școli au preferat soluția mai comodă dar și mai eclectică, a preluării tehnicilor de cercetare a comunităților locale de la confrății lor britanici, îndeosebi din volumul soților Webb. Nici elaborarea și publicarea de către Thomas și Fl. Znaniecki a impunătoarei lucrări: *Țăranul polonez în Europa și America* nu au stimulat

¹⁰ Studii de sociologia științei au constatat că rezultate semnificative ale științei sînt produsul colaborării sociale; Merton conceptualiza această trăsătură în termenii „comunismului științei”, ca una din dimensiunile importante ale ethosului științei (vezi R. K. Merton, *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations*, Univ. of Chicago Press, Chicago, 1973, p. 273).

¹¹ P. Caraion, *Profesorul Dimitrie Gusti și Școala sociologică de la București*, în *Sociologia militans*, IV, București, Edit. științifică, 1971.

¹² Fr. Boas și cei ce-au urmat linia lui, precum R. H. Lowie, A. L. Kroeber ș. a. n-au scris nimic despre regulile cercetării de teren. B. Malinowski a fost printre primii care au rupt tăcerea asupra experienței de cercetare concretă a comunităților locale; descrierea publicată în 1922 oferă o imagine comprehensivă și pătrunzătoare asupra cercetării intensive a unei comunități de băștinași de pe coasta de sud a Noli Guineei. Eforturile sale au fost cu atât mai meritorii, cu cât exemplul său a rămas singular, timp de 20 de ani neurmindu-i nici un cercetător, cu excepția soților Sydney și Beatrice Webb, cărora le datorăm volumul de metode și tehnici ale cercetării de teren: *Methodes of Social Study* (1932). Abia începînd cu 1940, literatura metodologică de peste hotare începe să devină mai consistentă, între altele și datorită contribuției unor studenți ai lui Malinowski — dintre care descrierea plină de prospețime a dificultăților muncii de teren în cadrul unor triburi africane, făcută de Evans-Pritchard în anii '30 și publicată în 1940 (*The Nuer*, Oxford, Clarendon Press).

preocupări și dezbateri metodologice privind programul cercetării, ipotezele de lucru, tehnicile de investigație; dimpotrivă, cele mai multe reacții ale sociologilor la acest volum au fost orientate spre schemele teoretice și conceptuale (atitudini, valori etc.). Ulterior, sub influența și ca urmare a popularității pe care le câștigaseră anchetele de opinie publică, legate de numele unor sociologi prestigioși, ca P. F. Lazarsfeld și R. K. Merton, sociologii Școlii din Chicago au început să-și scrutinizeze propria experiență metodologică; această preocupare a început ca urmare a insatisfacției și conștiinței unor limite ale anchetelor sociale bazate pe eșantioane și pe prelucrări statistice rafinate*.

Interesul manifestat pentru generalizarea sistematică, timpurie, a experienței metodice de cercetare a Școlii de la București depășește astfel cadrul unei simple lucrări de sinteză, înscriindu-se ca o activitate științifică cu caracter de pionierat în istoria disciplinei, care merită să fie sancționată ca atare.

Să examinăm în continuare câteva elemente („cărămizi”) ale edificiului metodic al cercetării monografice și să urmărim implicațiile lor pentru evoluția cercetării sociologice și a mișcării monografice spontane.

Contribuțiile Școlii pe linia articulării formale a experienței de teren pot fi clasificate în cinci mari grupe, după cum urmează:

a, sistematizarea „regulilor unei bune cercetări monografice” (pregătirea teoretică, sinceritatea și obiectivitatea față de fapte, exactitatea și completitudinea observației, necesitatea controlării și verificării observației, exigența informării și bune pregătiri a observației sociologice, caracterul ei colectiv, comparația fenomenelor cercetate);

b, sistematizarea tehnicilor observării și înregistrării „manifestărilor sociale” (luarea contactului cu informatorii, câștigarea încrederii satului, „jocul naivității voite”, regula neamestecului în faptele sociale și a observării lor directe, asigurarea autenticității înregistrării, cerințele descrierii fenomenului, tehnicile numărării și măsurării, ale înregistrării mecanice);

c, tratarea problemelor sociologice (interpretarea datelor în lumina ipotezei cadrelor și manifestărilor, a ipotezei paralelismului sociologic, sistematizarea observațiilor conform tehnicilor epuizării complete, epuizării statistice parțiale, tehnica alcătuirii tabelelor și a clasării observațiilor, reguli ale formulării tipurilor sociologice, ipoteza neomogenității sociale, tehnici ale cartografierii);

d, organizarea muncii colective de teren (criterii de alegere a unităților sociale, constituirea echipelor monografice, „morfolgia” și „fiziologia” echipelor interdisciplinare);

e, verificarea materialului empiric și redactarea (sistematizarea fișelor pe probleme, a problemelor pe dosare și a dosarelor pe schema cadrelor și manifestărilor, analiza critică a datelor).

După cum se poate vedea, sfera de preocupări cu caracter tehnic-metodic este cuprinzătoare; în cadrul acesteia, un loc central îl ocupă metoda observației directe, considerată ca garanție sigură a cunoașterii științifice. Școala monografică a formulat și testat un set de principii și reguli de cercetare nemijlocită de certă valoare științifică, care-și păstrează și azi valabilitatea. Școala de la București are prioritate științifică în elaborarea unui complex program operațional de cercetare a comunităților locale, axat pe observație directă și interviuri în profunzime, atât ghidate de formulare, cit și libere.

Prin centrarea investigației monografice pe axul observației directe, Școala monografică și-a propus, și parțial a reușit, să experimenteze formule originale de exprimare a unităților sociale în calitatea lor de totalitate *sui-generis*, diferite de tehnicile anchetelor de masă ce au apărut și au proliferat ulterior în sociologie, împingând spre abordarea atomară a obiectului studiat. Dacă Școala monografică nu a reușit să fructifice în întregime exigențele cercetării monografice, îndeosebi în ceea ce privește etapa sintezei teoretice asupra datelor empirice, responsabilă este, în mare măsură, paradigma cercetării, în care au intrat elemente ale doctrinei metafizice și idealiste gustiene, transfigurate în ipoteze de lucru, concepte și indicatori, reguli și tehnici de abordare etc.

* „Chicagoans” și alți sociologi au sesizat unele neajunsuri ale utilizării exclusive a procedurilor eșantionării în direcția pulverizării obiectului cercetării, al transformării indivizilor în atomi sociali (selecția prin interviuri, similar bilelor din urna statisticianului), rupți din contextul social în care aceștia sînt integrați. Contestind valabilitatea utilizării exclusive a tehnicii anchetelor și eșantionării, sociologii Școlii din Chicago au redescoperit mai tirziu virtuțile holistice ale propriilor studii asupra comunităților sociale. De aici înainte, sociologii acestei școli se vor simți obligați să-și însotească rapoartele de cercetare și studiile elaborate cu prezentări sistematice asupra regulilor și tehnicilor de investigație. Ei și-au centrat preocupările metodologice în jurul metodei *observației participante*, accentuând afinitățile intelectuale cu tradițiile etnografice de la Malinowski înainte.

Sistemul teoretic elaborat de Gusti a ghidat, prin intermediul paradigmei cercetării, alt „punerea în situație de cercetare”, cit și rezultatele obținute, dându-le o conotație mai degrabă constatativă decît explicativă, cu accente aplicative deliberat formulate, deși într-o viziune caracterizată precumpănitor prin echilibru social, control, consens și ordine socială. Aceste trăsături generale au fost „sparte” prin apariția, în cadrul Școlii monografice, a unor alternative paradigmactice, între care se înscrie perspectiva materialist-istorică, care a exercitat o influență adîncă și cu efecte de lungă durată asupra cercetării sociologice.

Faptul că Școala monografică și-a generalizat practica de cercetare și a prezentat-o sub forma unor manuale, studii, ghiduri și introduceri metodice, a facilitat difuzarea largă a tehnicii monografice în sinul comunității științifice și extraștiințifice, depășind stadiul unui meșteșug privat, transmis pe căi informale unui număr limitat de cercetători, cum a fost cazul cu cercetarea comunității în sociologia și îndeosebi în antropologia socială de peste hotare, contemporană Școlii de la București.

Existența acestor sinteze metodice, într-o manieră accesibilă și intuitivă, inclusiv sub formă de manuale pentru învățămîntul liceal și superior, a facilitat dezvoltarea amplei mișcări monografice în interiorul și dincolo de granițele sociologiei, pe terenul altor discipline sociale, ca și în cercuri de intelectuali nesociologi (învățători, medici, ingineri, funcționari etc.). După o inventariere incompletă, numărul monografiilor făcute de amatori depășește cifra de o sută.

Prezentarea sistematizată a regulilor și tehnicilor de monografiere a comunităților sătești s-a bucurat de o așa largă audiență atît la sociologi cit și la neprofesioniști și datorită unei calități mai puțin comentată în literatura de specialitate, și anume datorită flexibilității și expresivității exigențelor cercetării prezentate în volumele și studiile respective. Ipotezele și regulile monografiei nu încîtușează imaginația în canoane rigide, ci, dimpotrivă, reclamă creativitate în identificarea situațiilor sociale, în caracterizarea lor. Regulile monografiei transpar ca niște călăuze care sensibilizează cercetătorii la teren, oferindu-le chei care deschid anumite uși spre categorii de fapte gîndite de membrii acestei școli ca fiind relevante din punct de vedere sociologic; ghidurile metodice și-au propus și au reușit, în mare parte, să formeze la cei interesați un simț general a ceea ce este semnificativ din punct de vedere sociologic, o vocație a abordării sociologice a realității sociale.